

Designing a model for The economisation of Islamic Republic of Iran's foreign policy

Seyed Mehdi Sadidi PhD Candidate, Department of Public Policy, Kish Campus, University of Tehran, Tehran, Iran. s.m.sadidi@ut.ac.ir

Ali Asghar Pourezzat Department of Public Policy, School of Public Administration and Organizational Sciences, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran. pourezzat@ut.ac.ir

Ahad Rezayan Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Futures Studies, School of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran. ahad.rezayan@ut.ac.ir

Article Info

Article Type:
Reserch Article

Date received:
2025/06/26

Date approved:
2025/ 12/18

ABSTRACT

The study employs a qualitative approach within a two-stage framework. In the first stage, an initial conceptual model was developed through semi-structured interviews with 18 executive elites, utilizing grounded theory. Subsequently, to mitigate institutional bias and validate the findings, this model was reviewed and refined in a second stage by an expert panel composed of independent academics and private sector actors. Synthesized findings indicate that overt obstacles, such as inefficient bureaucracy and international sanctions, are symptoms of a deeper root cause: the 'structural conflict between economic logic and political-security logic'. This conflict, stemming from the lack of a unified political will, is the main barrier to realizing economic diplomacy. The final model posits that the success of executive strategies (e.g., institutional reforms and developing regional relations) is entirely conditional upon fulfilling a key prerequisite: the establishment of a supra-institutional political will to prioritize the economy. Ultimately, the economization of Iran's foreign policy is not a choice but a strategic imperative that requires a paradigm shift from crisis management to development strategy. The study recommends that policymakers focus shift from mere executive reforms toward establishing macro-level mechanisms to resolve institutional conflicts of interest and forge a national strategic consensus...

Cite this Article: Rezayan Ghaye Bashi, A. , Pourezzat, A. A. and Sadidi, S. M. (2025). Designing a model for The economisation of Islamic Republic of Iran's foreign policy. *International Relations Researches*, 15(3), 59-75. doi: 10.22034/irr.2025.538652.2741

© Author(s)

Publisher: Iranian Association of International Studies

DOI: 10.22034/irr.2025.538652.2741

Introduction

In the contemporary global landscape, the structure of international politics is undergoing a fundamental transformation, shifting from a purely security-oriented and political state to one that is increasingly economic and political in nature. Nations and international actors are now constantly seeking new arenas for self-advancement, particularly through economic means. Economics has evolved into an essential prerequisite for development, and a nation's power is no longer defined solely by its military capabilities but is increasingly measured by indicators such as Gross Domestic Product and the depth of its economic integration. In this new geo-economic order, the conquest of markets, rather than territories, has become the strategic priority for nations worldwide. This paradigm shift underscores that neglecting development and its core components can pose serious threats to national security in the long run.

Within this context, foreign policy serves as the critical mechanism for navigating the complex interplay between domestic development needs and the powerful trends of the global economy. The relationship between a country's economy and its foreign policy demonstrates that the primary objective of any foreign policy is to secure national interests, which inherently include economic development, sovereignty, and territorial integrity. Despite numerous studies on Iran's economic relations and the impact of sanctions, a coherent and indigenous theoretical framework for the economization of the Islamic Republic of Iran's foreign policy has been notably absent. Much of the existing research has been limited to specific case studies or descriptive analyses of structural barriers, failing to systematically link diplomacy, economics, and national policymaking. This research, therefore, aims to fill this critical conceptual and policy gap by designing and validating a native model for the economization of Iran's foreign policy. The ultimate goal is to propose a model that can serve as a roadmap for achieving sustainable development, enhancing economic resilience, and strengthening national security.

Theoretical Framework

The conceptual foundation of this study is the economization of foreign policy, a process that involves a deliberate shift in a nation's diplomatic and foreign policy objectives from purely political and security-driven goals toward those centered on economic and developmental outcomes. This concept shares significant overlap with established terms such as economic diplomacy and geo-economics. The theoretical underpinnings of this research are drawn from schools of thought that emphasize the potential for economic cooperation to serve as a tool for managing international conflicts and reducing security-related costs, thereby fostering a more stable environment for national growth. These theories posit that active foreign policy and economic growth share a mutually reinforcing relationship.

However, the primary theoretical challenge, especially in the context of developing nations like Iran, emerges from the inherent tension between different governing

logics. A critical political economy perspective reveals a fundamental conflict between the profit-driven, cooperative logic of the global economy and the value-based, security-oriented logic that often dominates a state's internal political and ideological structures. This duality creates significant friction, as foreign policy becomes caught at the intersection of global structural pressures and domestic socio-economic configurations. When a nation's foreign policy is heavily influenced by non-economic considerations, the implementation of an economic-first approach faces profound challenges. This study addresses this theoretical problem by examining the phenomenon at three distinct levels of analysis: the macro (national development strategies and foreign policy goals), meso (inter-agency interactions and conflicts), and micro (the operational conduct of diplomats and commercial attachés).

Methodology

This research employed a qualitative approach, utilizing a grounded theory strategy to generate a conceptual model rooted directly in empirical data rather than testing a pre-existing hypothesis. The study was designed and executed in a two-stage framework to enhance the validity of the findings and to actively mitigate potential institutional bias.

In the first stage, the initial conceptual model was developed through in-depth, semi-structured interviews. A total of 18 executive elites and senior policymakers, who possessed direct, hands-on experience with the subject matter, were selected through purposive and snowball sampling techniques. These interviews provided a rich and detailed dataset reflecting the perspectives of those operating within the system. The data gathered were meticulously analyzed using a three-stage coding process, including open, axial, and selective coding, to identify core concepts, categories, and their relationships.

In the second stage, the initial model was subjected to a rigorous process of critique and refinement through an expert panel validation. This panel was composed of 6 distinguished and independent experts, including high-profile academics in international economics and prominent actors from the private sector who were not affiliated with any official government positions. This stage was specifically designed to control for the inherent pro-establishment viewpoint that might have influenced the findings from the first stage. This dual-phase methodology allowed for the creation of a balanced and robust model that integrates both internal and external perspectives, thereby producing a more nuanced and comprehensive understanding of the phenomenon.

Discussion

The synthesized findings from the two-stage research process revealed a multi-layered understanding of the obstacles to the economization of Iran's foreign policy. In the first stage, interviews with executive elites identified a set of tangible, operational challenges that they face daily. These included an inefficient and

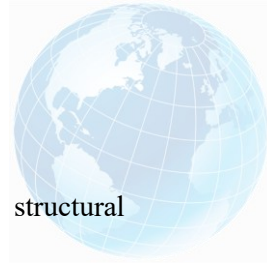

cumbersome bureaucracy, a persistent lack of coordination between government ministries and institutions, and the complex, ever-present difficulties arising from international sanctions. These findings accurately depicted the challenges at the meso-level of governance.

However, the expert panel in the second stage argued that these observable issues were merely symptoms of a deeper, more foundational root cause. The core finding of this study is that the primary impediment is a structural conflict between the economic logic and the political-security logic that pervades the national decision-making apparatus. This conflict, which is the central barrier to realizing effective economic diplomacy, stems from the absence of a unified, supra-institutional political will to consistently prioritize the economy. The panel concluded that without such a unified will, executive strategies, institutional reforms, and efforts to develop regional relations are destined to fail or yield suboptimal results. Furthermore, the findings distinguished between short-term survival strategies (such as pivoting to the East or developing alternative financial mechanisms to bypass sanctions) and long-term development imperatives. The expert panel cautioned that while survival strategies are necessary, they often increase transaction costs and should not be mistaken for a sustainable development path. Thus, the final model posits that the success of any executive-level reforms is entirely conditional upon fulfilling a key prerequisite: the establishment of an overarching political will to prioritize the economy.

Conclusion

This research concludes that the economization of the Islamic Republic of Iran's foreign policy is not merely a technical or managerial challenge but a profound political and structural issue. It is not simply a policy choice but a strategic imperative for effective governance in the modern world. The realization of this imperative necessitates a complete paradigm shift—from a mindset of crisis management to a forward-looking development strategy. The primary innovation of this study lies not in offering a new list of reforms, but in identifying, structuring, and highlighting the critical preconditions required for any such reforms to succeed. Based on the final model and synthesized findings, the study puts forth a key strategic recommendation for senior policymakers: the establishment of a Supreme Council for Economic Development and Foreign Relations. This proposed body should be a supra-institutional entity, comprising heads of government branches, key stakeholders, and private sector representatives. Its primary mandate would not be day-to-day implementation but rather to forge strategic coherence, resolve inter-agency conflicts of interest, and ensure that economic development is given priority in the nation's major foreign policy decisions. The success of any operational measures, such as strengthening the economic deputyship of the Ministry of Foreign Affairs, depends entirely on the creation of such a high-level consensus-building mechanism. Without addressing this foundational requirement, even the best-

designed executive reforms will ultimately be neutralized by deeper structural obstacles.

Keywords: Economization, Foreign Policy, Economic Diplomacy, Expert Panel, Islamic Republic of Iran.

طراحی الگوی اقتصادی‌سازی خط‌مشی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

سید مهدی سدیدي دانشجوی دکتری، رشته خط‌مشی گذاری، پردیس کیش، دانشگاه تهران، تهران، ایران. s.m.sadidi@ut.ac.ir
علی اصغر پورعزت استاد، گروه خط‌مشی گذاری عمومی، دانشکده‌گان مدیریت، دانشکده مدیریت دولتی و علوم سازمانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. pourezzat@ut.ac.ir
احد رضایان نویسنده مسئول، استادیار، بخش آینده‌پژوهی، دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. ahad.rezayan@ut.ac.ir

در باره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	در این پژوهش، اقتصادی‌سازی خط‌مشی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به عنوان راهبردی کلیدی برای دستیابی به توسعه پایدار و تقویت امنیت ملی مورد بررسی قرار گرفته است. این پژوهش با رویکرد کیفی و در یک چارچوب دومارحله‌ای انجام شده است. در مرحله اول، بر اساس مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۸ خبره اجرایی و با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد، مدل مفهومی اولیه استخراج گردید. در مرحله دوم، به منظور کاهش سوگیری نهادی و اعتبارسنجی یافته‌ها، مدل اولیه در یک پنل تخصصی متشکل از خبرگان دانشگاهی مستقل و فعالان بخش خصوصی مورد نقد و پالایش قرار گرفت. یافته‌های تلفیقی نشان می‌دهند که موانع آشکاری همچون ساختار بوروکراتیک ناکارآمد و تحریم‌های بین‌المللی، عوارض یک علت ریشه‌ای و عمیق‌تر هستند: تعارض ساختاری میان منطق اقتصادی و منطق سیاسی-امنیتی. این تعارض که از نبود اراده سیاسی یکپارچه نشأت می‌گیرد، مانع اصلی تحقق دیپلماسی اقتصادی است. مدل نهایی پژوهش استدلال می‌کند که موفقیت راهبردهای اجرایی (مانند اصلاحات نهادی و توسعه روابط منطقه‌ای) کاملاً مشروط به تحقق پیش‌نیاز کلیدی یعنی ایجاد اراده سیاسی فرانهادی برای اولویت‌بخشی به اقتصاد است. در نهایت اقتصادی‌سازی سیاست خارجی ایران نه یک انتخاب، بلکه یک الزام استراتژیک است که تحقق آن نیازمند یک تحول پارادایمی از مدیریت بحران به استراتژی توسعه است. این پژوهش پیشنهاد می‌کند که تمرکز سیاست‌گذاران باید از اصلاحات اجرایی صرف، به سمت ایجاد سازوکارهای کلان برای حل تعارضات منافع نهادی و شکل‌دهی به یک اجماع راهبردی ملی معطوف گردد.
کلیدواژه‌ها: اقتصادی‌سازی، سیاست خارجی، دیپلماسی اقتصادی، پنل خبرگان، جمهوری اسلامی ایران	
تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۳/۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۲۷	

استناد به این مقاله: رضایان قیه باشی، احد، پورعزت، علی اصغر و سدیدي، سید مهدی. (۱۴۰۴). طراحی الگوی اقتصادی‌سازی خط‌مشی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۵(۳)، ۵۹-۷۵. doi: 10.22034/irr.2025.538652.2741

© نویسنده(گان)

ناشر: انجمن ایرانی روابط بین‌الملل

امروزه ساختار نوین سیاست جهانی از حالت امنیتی و سیاسی صرف به وضعیتی اقتصادی و سیاسی تبدیل شده است و همه کشورها و بازیگران به دنبال یافتن فضاهایی برای ارتقا خود به ویژه از لحاظ اقتصادی هستند. اقتصاد به یکی از ملزومات توسعه تبدیل شده است و قدرت کشورها بیش از آنکه با ابزارهای نظامی تعریف شود، از طریق شاخص‌هایی چون تولید ناخالص داخلی و عمق پیوندهای اقتصادی سنجیده می‌شود. کشورها به خوبی به این مسئله واقف شده‌اند که بی‌توجهی به امر توسعه و مؤلفه‌های آن در آینده می‌تواند خطرات جدی برای امنیت ملی آنها داشته باشد و از رهگذر توسعه اقتصادی است که می‌توانند به امنیت دست یابند. در این نظم نوین ژئواکونومیک، فتح بازارها و نه سرزمین‌ها به عنوان اولویت استراتژیک کشورها برشمرده می‌شود.

در چنین فضایی، سیاست خارجی به عنوان مکان و ابزار ایجاد این تعامل مهم میان ضرورت‌ها و نیازهای داخلی توسعه از یک طرف و الزامات ناشی از روندهای قدرتمند اقتصاد جهانی از سوی دیگر، نقشی کلیدی ایفا می‌کند. رابطه بین اقتصاد و سیاست خارجی کشورها نشان می‌دهد که هدف اصلی سیاست خارجی هر کشور، تأمین منافع ملی است که شامل توسعه اقتصادی، حفظ حاکمیت و تمامیت ارضی می‌شود. کشورهایی که رویکرد توسعه‌گرایانه و دیپلماسی اقتصادی فعال دارند، از ابزارها و ظرفیت‌های سیاسی خود برای تحقق اهداف اقتصادی خود در سطح بین‌المللی استفاده می‌کنند.

با وجود مطالعات متعدد در زمینه روابط اقتصادی ایران با کشورهای مختلف و تحلیل آثار تحریم‌ها بر سیاست خارجی، بررسی‌ها نشان می‌دهد که تاکنون چارچوب نظری منسجم و بومی برای اقتصادی‌سازی خط‌مشی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران که بتواند ضمن شناسایی موانع، راهکارهای عملی برای عبور از تعارضات ساختاری و ایدئولوژیک را نیز ارائه دهد، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. اغلب پژوهش‌های پیشین یا به تحلیل موردی روابط اقتصادی پرداخته‌اند، یا صرفاً به توصیف موانع ساختاری و تحریم‌های بین‌المللی اشاره کرده‌اند، بدون آنکه پیوند نظام‌مند میان دیپلماسی، اقتصاد و سیاست‌گذاری کلان ملی را ترسیم کنند. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف پرکردن این شکاف مفهومی و سیاستی، در پی طراحی یک الگوی بومی و اعتبارسنجی شده برای اقتصادی‌سازی خط‌مشی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است؛ الگویی که بتواند ضمن سازگاری با اقتضائات داخلی و تحولات منطقه‌ای، مسیر دستیابی به توسعه پایدار، افزایش تاب‌آوری اقتصادی و تقویت امنیت ملی را تبیین نماید.

۱. مبانی نظری پژوهش

اقتصادی سازی سیاست خارجی به فرآیندی اشاره دارد که در آن دیپلماسی و سیاست خارجی کشورها از اهداف صرفاً سیاسی و امنیتی به سمت اهداف اقتصادی و توسعه محور سوق داده می شود (Bayne & Woolcock, 2022). در این رویکرد، ابزارهای سیاست خارجی برای گسترش تجارت، جذب سرمایه گذاری خارجی، و انتقال فناوری مورد استفاده قرار می گیرند. این مفهوم در ادبیات بین الملل با واژه هایی همچون دیپلماسی اقتصادی یا ژئواکونومیک نیز هم پوشانی دارد (Blackwill & Harris, 2016). از دیدگاه نظری، این مفهوم در امتداد نظریات نئولیبرالیسم نهادی و وابستگی متقابل پیچیده (Keohane & Nye, 2011) قرار می گیرد که بر همکاری اقتصادی به عنوان ابزاری برای مدیریت منازعات و کاهش هزینه های امنیتی تأکید دارند. مطالعات نیز نشان می دهند که میان سیاست خارجی فعال و رشد اقتصادی رابطه ای دوسویه وجود دارد (Khan & Ahmed, 2023). توسعه اقتصادی توان چانه زنی بین المللی کشور را افزایش می دهد و سیاست خارجی هوشمندانه زمینه ساز ورود به بازارهای جدید می شود (Saner & Yiu, 2018).

اهمیت سیاست خارجی و به ویژه دیپلماسی اقتصادی در امر توسعه بر کسی پوشیده نیست و به همین دلیل کشورها سعی دارند با استفاده از آن، از ظرفیت های منطقه ای و بین المللی برای منافع خودشان استفاده کنند (Eslamian, 2020). نمونه های موفق جهانی این پارادایم را تایید می کنند. برای مثال، سیاست خارجی عملگرایانه چین که از طریق ابتکار کمربند و راه^۱ اهداف اقتصادی و ژئوپلیتیکی را به هم پیوند زده است، نمونه بارزی از یک دیپلماسی اقتصادی موفق در مقیاس جهانی است (Zhao, 2021). همچنین، سیاست خارجی توسعه گرای ژاپن پس از جنگ جهانی دوم که با اولویت بخشی به منافع اقتصادی، نقشی بی بدیل در پیشرفت این کشور ایفا کرد، نمونه ای کلاسیک از این رویکرد است (Bagheri Dolatabadi & Maleki Far, 2019). به طور مشابه، ترکیه طی دو دهه گذشته با وجود نوساناتی در سیاست خارجی خود، توانسته است از طریق یک دیپلماسی اقتصادی فعال، نفوذ خود را به عنوان یک قدرت متوسط نوظهور به شدت افزایش دهد (Kutlay & Öniş, 2021). این تجارب نشان می دهند که اقتصاد به عنصر اصلی در طراحی و اجرای سیاست خارجی مدرن تبدیل شده است. از منظر اقتصاد سیاسی انتقادی، سیاست خارجی اساساً در نقطه تلاقی فشارهای ساختاری نظام جهانی و پیکربندی اجتماعی-اقتصادی

¹ Belt and Road Initiative

داخلی شکل می گیرد (Pourahmadi & Asadi, 2024). با این حال، چالش نظری اصلی زمانی پدیدار می‌شود که منطق اقتصادی‌سازی با ساختارهای سیاسی و ایدئولوژیک ریشه‌دار یک کشور در تعارض قرار می‌گیرد. پیاده‌سازی این رویکرد در کشورهایی که سیاست خارجی آن‌ها به شدت تحت تأثیر ملاحظات غیر اقتصادی قرار دارد، با چالش‌های بنیادین مواجه است. تعارض ذاتی میان منطق منفعت‌محور و همکاری‌جویانه اقتصاد جهانی و منطق ارزشی-امنیتی حاکم بر بخش‌هایی از دستگاه سیاست خارجی، می‌تواند بسیاری از تلاش‌ها برای اصلاحات ساختاری را خنثی کند (Ehteshami & Zweiri, 2007). این دوگانگی، هسته اصلی مسئله در بسیاری از کشورهای در حال توسعه است.

این چالش نظری در مورد جمهوری اسلامی ایران به دلیل متغیرهای خاص، پیچیدگی بیشتری می‌یابد. سیاست خارجی ایران، علی‌رغم تأکیدات گفتمانی بر اقتصاد، فاقد انسجام ساختاری و راهبردی لازم برای تحقق دیپلماسی اقتصادی مؤثر است (Bahramipour & Karami, 2025) و با وجود برخورداری از پتانسیل‌های عظیم ژئواکونومیک (Katzman, 2021)، طی دهه‌های اخیر بیشتر بر ابعاد سیاسی و امنیتی متمرکز بوده و جنبه‌های اقتصادی آن به صورت نظام‌مند توسعه نیافته است (Zandi & Sajjadi, 2021). موانع اصلی این فرآیند، فراتر از ضعف‌های اجرایی، در سه لایه قابل تحلیل است (۱): ساختار بوروکراتیک متمرکز و ناکارآمد (Barkhordari et al., 2021)، (۲) تحریم‌های گسترده بین‌المللی که با افزایش ریسک و هزینه‌های مبادله، جذابیت بازار ایران را کاهش داده‌اند (Hafeznia et al., 2020) و (۳) مهم‌تر از همه، تعارض منافع نهادی میان بازیگران مختلف در صحنه سیاست‌گذاری. با وجود این محدودیت‌ها، تحولات جدید منطقه‌ای فرصت‌های تازه‌ای برای بازتعریف سیاست خارجی بر مبنای منافع اقتصادی فراهم آورده‌اند (Dehghani Firouzabadi & Fathollah-Nejad, 2022).

بر اساس مرور ادبیات، برای تحلیل نظام‌مند این پدیده پیچیده، می‌توان آن را در سه سطح بررسی کرد:

- سطح کلان^۱: پیوند میان سیاست‌های توسعه ملی و اهداف سیاست خارجی.
- سطح نهادی^۲: تعامل و گاه تعارض میان وزارت امور خارجه، وزارتخانه‌های اقتصادی و نهادهای خصوصی.

² Macro

³ Meso

• سطح خرد¹: عملکرد دیپلمات‌ها و رایزنان بازرگانی در پیشبرد اهداف سیاست خارجی (Okano-Heijmans, 2013).

بنابراین، چارچوب نظری این پژوهش بر این فرض استوار است که اقتصادی‌سازی موفق سیاست خارجی در ایران، صرفاً یک انتخاب مدیریتی یا نیازمند اصلاحات بوروکراتیک نیست، بلکه یک الزام استراتژیک است که تحقق آن در گرو مدیریت تعارضات بنیادین میان منطبق‌رئو اکونومیک و ساختارهای سیاسی-امنیتی داخلی است. این پژوهش با تکیه بر نظریات نئولیبرالیسم نهادی و رئو اکونومیک، در پی طراحی مدلی است که بتواند این تعارضات را در سه سطح تحلیل کلان، نهادی و خرد شناسایی کرده و راهبردهایی عملی برای مدیریت آن‌ها ارائه دهد.

۲. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با بهره‌گیری از راهبرد نظریه داده‌بنیاد بارویکرد نظام‌مند اشتراوس و کوربین (Corbin, 1998 Strauss &) انجام شده است. این روش به پژوهشگر امکان می‌دهد تا به جای آزمون نظریه‌های از پیش موجود، به سمت تولید یک مدل مفهومی یا نظریه‌ای که ریشه در داده‌های واقعی و میدانی دارد، حرکت کند. با توجه به ماهیت اکتشافی موضوع و هدف پژوهش که طراحی یک الگوی بومی است، این راهبرد به عنوان مناسب‌ترین روش انتخاب گردید.

برای افزایش اعتبار^۲ و پایایی^۳ یافته‌ها و همچنین برای پاسخگویی به چالش سوگیری نهادی^۴، فرآیند پژوهش در یک چارچوب دومرحله‌ای طراحی و اجرا شد:

۲-۱. مرحله اول: طراحی مدل مفهومی اولیه از طریق مصاحبه‌های عمیق

در این مرحله، به منظور استخراج ابعاد، مفاهیم و مؤلفه‌های اصلی الگو، از ابزار مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته استفاده گردید. جامعه هدف این مرحله، خبرگان اجرایی و سیاست‌گذار بودند که به دلیل درگیری مستقیم با موضوع، دارای عمیق‌ترین و غنی‌ترین دانش تجربی در خصوص پدیده مورد مطالعه بودند. مشارکت‌کنندگان این بخش متشکل از ۱۸ نفر از مدیران و کارشناسان خبره بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و در ادامه با روش گلوله‌برفی انتخاب شدند. این گروه شامل مدیرانی از نهادهایی نظیر وزارت خارجه، وزارت اقتصاد، وزارتخانه‌های صنعت و معدن و

¹Micro

² Validity

³ Reliability

⁴ Institutional Bias

سفارتخانه‌های ایران و اساتید دانشگاه فعال در حوزه خط مشی گذاری بودند. فرآیند نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت، نقطه‌ای که در آن مصاحبه‌های جدید، دیگر به ظهور مفاهیم یا مقوله‌های جدید منجر نمی‌شد. اطلاعات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. اطلاعات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان پژوهش

مجموع افراد	تعداد افراد	مشخصات مورد بررسی	عوامل جمعیت شناختی
۱۸	۱۴	مرد	جنسیت
	۴	زن	
۱۸	۲	کمتر از ۳۰ سال	سن
	۸	۳۰ تا ۴۰ سال	
	۶	۴۱ تا ۵۰ سال	
	۲	بالای ۵۰ سال	
۱۸	۹	مدیران ارشد	سمت سازمانی
	۶	مدیران میانی	
	۳	کارشناسان خبره	
۱۸	۲	کارشناسی و پایین‌تر	میزان تحصیلات
	۸	ارشد	
	۸	دکتری	
۱۸	۱	کمتر از ۵ سال	مدت زمان سابقه کار
	۴	۵ تا ۱۰ سال	
	۹	۱۰ تا ۲۰ سال	
	۴	بیشتر از ۲۰ سال	

پس از پیاده‌سازی و تحلیل مصاحبه‌ها با استفاده از فرآیند سه‌مرحله‌ای کدگذاری باز، محوری و انتخابی در نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی، مدل مفهومی اولیه پژوهش که شامل شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها بود، استخراج گردید.

۲-۲. مرحله دوم: اعتبارسنجی و پالایش مدل از طریق پنل خبرگان^۱

^۱Expert Panel Validation

با توجه به اینکه نمونه آماری مرحله اول عمدتاً از میان خبرگان دولتی انتخاب شده بود، این احتمال وجود داشت که یافته‌ها به طور ناخواسته دیدگاه‌های رسمی و درون‌سیستمی را بیش از حد نمایندگی کنند. برای کنترل این سوگیری بالقوه و افزایش اعتبار بیرونی و جامعیت مدل، در مرحله دوم پژوهش از روش پنل اعتبارسنجی خبرگان استفاده شد.

این پنل متشکل از ۶ نفر از صاحب‌نظران برجسته و مستقل بود که به صورت هدفمند و با اصل حداکثر تنوع انتخاب شدند تا دیدگاه‌های متکثری را نمایندگی کنند. ترکیب این پنل به شرح زیر بود:

- ۳ نفر از اساتید تمام برجسته و مستقل دانشگاهی در رشته‌های اقتصاد بین‌الملل و روابط بین‌الملل که فاقد سمت رسمی دولتی بودند.
- ۱ نفر مدیرعامل یک شرکت دانش‌بنیان فعال در حوزه صادرات خدمات فنی و مهندسی.
- ۲ نفر از تحلیلگران ارشد و مستقل اقتصادی که در رسانه‌ها و مراکز پژوهشی خصوصی فعالیت داشتند و به نگاه انتقادی شهرت داشتند.

در جلسه‌ای که با اعضای پنل برگزار شد، مدل مفهومی اولیه و یافته‌های کلیدی پژوهش به ایشان ارائه گردید. سپس از اعضا خواسته شد تا بر اساس تخصص و تجربه خود، مدل را از منظر چهار معیار کلیدی نقد و بررسی نمایند: (۱) جامعیت (آیا مؤلفه‌ای کلیدی از قلم افتاده است؟)، (۲) واقع‌گرایی (آیا مدل با واقعیت‌های میدانی اقتصاد و سیاست ایران همخوانی دارد؟)، (۳) اولویت‌بندی (کدام موانع و راهبردها کلیدی‌تر هستند؟) و (۴) قابلیت اجرا (راهکارهای پیشنهادی تا چه حد عملیاتی هستند؟).

بازخوردهای کیفی و نکات اصلاحی ارائه‌شده توسط اعضای پنل به دقت ثبت و تحلیل گردید. این بازخوردها به ویژه منجر به پالایش و تقویت ابعاد مربوط به تعارضات ساختاری منافع و نقش اراده سیاسی در مدل نهایی شد. در نهایت، الگویی که در بخش یافته‌ها ارائه می‌شود، محصول تلفیق داده‌های حاصل از مصاحبه‌های عمیق با خبرگان اجرایی و فرآیند اعتبارسنجی و پالایش توسط خبرگان دانشگاهی و بخش خصوصی است. این رویکرد دومرحله‌ای به پژوهش اجازه می‌دهد تا به درکی متوازن‌تر و عمیق‌تر از پدیده مورد مطالعه دست یابد.

۳. یافته‌های پژوهش

فرآیند تحلیل داده‌ها در این پژوهش در دو مرحله اصلی صورت پذیرفت. در مرحله اول داده‌های خام حاصل از ۱۸ مصاحبه عمیق با خبرگان، با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد کدگذاری و تحلیل شدند تا ساختار مفهومی اولیه پدیده شناسایی شود. در مرحله دوم، این مدل اولیه در یک پنل خبرگان به بحث

گذاشته شد تا یافته‌ها اعتبارسنجی، پالایش و عمیق‌تر شوند. در ادامه، نتایج هر دو مرحله به صورت تلفیقی ارائه می‌گردد.

۳-۱. مرحله اول: استخراج مقوله‌های اصلی از طریق کدگذاری

پس از برگزاری مصاحبه‌ها توسط محقق و جمع‌آوری داده‌های حاصل از آن‌ریال سه مرحله کدگذاری داده‌ها در دستور کار محقق قرار گرفت. در مرحله نخست کدگذاری (کدگذاری باز) که با هدف استخراج داده‌های خام از متن مصاحبه‌ها انجام شد، تعداد ۲۱۰ کد اولیه معنادار شناسایی گردید. این کدها بازتاب‌دهنده‌ی برداشت‌های مستقیم مصاحبه‌شوندگان از موضوع «اقتصادی‌سازی خط‌مشی‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» بودند که به صورت جمله‌هایی کوتاه، عباراتی تکرارشونده یا گزاره‌های تحلیلی از دل مصاحبه‌ها استخراج شدند. در مرحله دوم تحلیل (کدگذاری محوری)، پژوهشگر با بررسی مفاهیم هم‌معنا و هم‌راستا، به دسته‌بندی کدها پرداخت و آن‌ها را بر مبنای اشتراکات معنایی و کارکردی در قالب ۵۳ مضمون فرعی سازمان‌دهی نمود. این مضامین فرعی نمایانگر گروه‌بندی‌های مفهومی هستند که هر یک، چندین کد اولیه را در بر می‌گیرند. در آخر نیز در مرحله سوم (کدگذاری انتخابی)، مضامین فرعی در سطحی بالاتر، به ۷ مقوله طبقه‌بندی شدند. این هفت مقوله، شالوده مفهومی درک خبرگان از ابعاد، موانع و الزامات اقتصادی‌سازی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را تشکیل می‌دهند که در ادامه به تفصیل مورد بحث قرار می‌گیرند.

مقوله اول: تعریف و ابعاد اقتصادی‌سازی

در وهله نخست، تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که از دیدگاه خبرگان، اقتصادی‌سازی مفهومی چندوجهی و فراتر از صرف توسعه تجارت است. این مقوله دربرگیرنده دو مضمون اصلی بود: توسعه تجارت خارجی و جذب سرمایه‌گذاری. مشارکت‌کنندگان تأکید داشتند که این راهبرد باید به طور همزمان بر توسعه بازارهای صادراتی برای کالاهای غیرنفتی و خدمات فنی-مهندسی و همچنین تقویت زیرساخت‌های جذب سرمایه خارجی از طریق شفاف‌سازی قوانین و تضمین امنیت حقوقی سرمایه‌گذاران متمرکز شود. هدف غایی که در کدهای متعددی مانند کاهش وابستگی به منابع طبیعی و ارتقای توان رقابتی تولید داخلی تکرار شد، یک بازآرایی ساختاری در اقتصاد ملی بود که سیاست خارجی به عنوان تسهیل‌گر آن عمل می‌کند.

مقوله دوم: موانع ساختاری و نهادی اقتصادی سازی

شاید محوری ترین و پرتکرارترین مقوله در میان یافته‌ها، موانع پیش روی اقتصادی سازی بود. این موانع را می توان در سه سطح دسته بندی کرد. نخست، موانع بوروکراتیک که در کدهایی مانند فرآیندهای اداری پیچیده و کند و تمرکز تصمیم گیری در سطوح بالا خود را نشان می داد. به گفته یکی از مصاحبه شونده‌ها، "دستگاه اداری ما برای دوران ثبات طراحی شده، نه برای رقابت در عرصه جهانی". دوم، ضعف هماهنگی نهادها که به صورت تعارض منافع نهادی در تصمیم گیری و سیاست گذاری جزیره ای و ناهماهنگ بروز می کرد. سوم، وجود نهادهای موازی که با تصمیم گیری های غیرهمسو و متناقض، عملاً موقعیت و کارآمدی وزارت امور خارجه را به عنوان متولی اصلی سیاست خارجی تضعیف می کردند. در کنار این موانع داخلی، تحریم ها و تنش های منطقه ای نیز به عنوان موانع خارجی قدرتمند، ریسک اقتصادی کشور را افزایش داده و تمایل شرکای بین المللی برای تعامل را کاهش می دهند.

مقوله سوم: روابط با همسایگان به مثابه پیشران اقتصادی سازی خط مشی های سیاست خارجی مشارکت کنندگان تقریباً به اتفاق آراء، بر این باور بودند که نقطه شروع عملیاتی سازی اقتصادی سازی خط مشی های سیاست خارجی، تمرکز بر حوزه پیرامونی و کشورهای همسایه است. تحلیل کدها نشان داد که فرصت های مشخصی در توسعه روابط با ترکیه، تجارت با عراق و همکاری با افغانستان و پاکستان وجود دارد. مضامینی مانند توسعه بازارچه های مرزی مشترک، ایجاد مناطق آزاد تجاری در مرزهای شرقی و نقش آفرینی ایران در بازسازی زیرساخت های منطقه نشان دهنده یک نگاه عمل گرایانه برای تبدیل چالش های امنیتی مرزی به فرصت های اقتصادی مشترک است.

مقوله چهارم: الزامات اصلاحات ساختاری

در کنار شناسایی موانع، خبرگان راه حل ها را نیز در قالب نیاز به اصلاحات ساختاری بیان کردند. این اصلاحات دو بعد اصلی داشتند: تقویت معاونت اقتصادی وزارت خارجه از طریق ارتقای سطح اختیارات و جذب نیروهای متخصص اقتصادی، و آموزش اقتصادی دیپلمات ها از طریق طراحی دوره های آموزشی دیپلماسی تجاری و آشنایی با مفاهیم مالی بین المللی. علاوه بر این، مشارکت کنندگان بر ضرورت کاهش دخالت نهادهای غیرمرتبط و ایجاد یک نهاد هماهنگ کننده در سطح کلان سیاست گذاری تأکید داشتند تا از ناهماهنگی در تصمیم گیری ها جلوگیری شود.

مقوله پنجم: بهره‌گیری از الگوهای موفق جهانی

مصاحبه‌شوندگان به طور مکرر به تجارب موفق سایر کشورها به عنوان الگوهایی برای ایران اشاره می‌کردند. تجربه چین با ابتکار کمربند و جاده، تجربه ترکیه با سیاست مشکل‌صفر با همسایگان به عنوان بسترساز روابط اقتصادی، و تجربه امارات در تبدیل دبی به هاب مالی و لجستیکی منطقه از جمله پرتکرارترین الگوها بودند. این ارجاعات نشان می‌دهد که خبرگان اجرایی به دنبال راه‌حل‌های آزموده‌شده‌ای هستند که بتوان آن‌ها را برای شرایط بومی ایران متناسب‌سازی کرد.

مقوله ششم: تأثیرات راهبردی بر امنیت ملی

یک مقوله مهم دیگر، پیوند میان دیپلماسی اقتصادی و امنیت ملی بود. از دیدگاه مشارکت‌کنندگان، اقتصادی‌سازی صرفاً یک انتخاب برای رفاه اقتصادی نیست، بلکه یک الزام استراتژیک است. این راهبرد از دو طریق به امنیت ملی کمک می‌کند: نخست، کاهش آسیب‌پذیری استراتژیک از طریق کاهش وابستگی به نفت و مقاوم‌سازی اقتصاد ملی در برابر تهدیدات. دوم، افزایش قدرت نرم منطقه‌ای از طریق ایجاد منافع اقتصادی مشترک با رقبای، تقویت وابستگی متقابل اقتصادی با همسایگان و در نهایت، جایگزینی دیپلماسی اقتصادی به جای تقابل امنیتی.

مقوله هفتم: نقش تحریم‌ها به مثابه یک متغیر مداخله‌گر

در نهایت، اگرچه تحریم‌ها ذیل مقوله موانع نیز قابل تحلیل بود، اما به دلیل گستردگی و عمق تأثیرات، به عنوان یک مقوله مستقل ظاهر شد. تحریم‌ها نه تنها به صورت مستقیم از طریق محدودیت شدید در نقل و انتقال مالی و افزایش هزینه‌های تجارت عمل می‌کنند، بلکه به صورت غیرمستقیم نیز با کاهش اعتماد سرمایه‌گذاران و محدودیت سیستم مالی جهانی، فضای کنشگری اقتصادی ایران را به شدت تنگ کرده‌اند. با این حال، برخی خبرگان به فرصت‌های ناشی از تحریم مانند تقویت روابط با شرق و توسعه سیستم‌های جایگزین مالی نیز اشاره کردند که نشان‌دهنده تلاش برای یافتن راهبردهای مقابله در این شرایط دشوار است.

در یک نگاه کلی، این هفت مقوله در کنار هم تصویری منسجم اما پرتعارض را از چشم‌انداز اقتصادی‌سازی سیاست خارجی ایران ترسیم می‌کنند. از یک سو، خبرگان به وضوح ابعاد، الزامات و فرصت‌های این راهبرد، به‌ویژه در حوزه پیرامونی را شناسایی کرده‌اند. از سوی دیگر، موانع عمیق ساختاری، بوروکراتیک و نهادی، در کنار متغیر مداخله‌گر و قدرتمند تحریم‌ها، فضایی پیچیده و پرچالش

را ایجاد کرده است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که مسئله اصلی، نه فقدان آگاهی از راه‌حل‌ها، بلکه وجود تعارضات ریشه‌ای در سطوح سیاست‌گذاری است.

در ادامه و در گام بعدی، این مضامین اصلی در قالب الگوی نظری پژوهش، با استفاده از مدل اشتراوس و کوربین، در ۶ بُعد کلیدی شامل: شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، پدیده محوری، راهبردها و پیامدها تحلیل شده‌اند. این فرآیند سه‌مرحله‌ای تحلیل، پایه‌ای علمی و استوار برای ارائه یک مدل مفهومی بومی از اقتصادی‌سازی سیاست خارجی فراهم آورده است.

جدول ۲. مدل‌سازی داده‌های پژوهش

مقوله	شرایط علی	شرایط زمینه‌ای	شرایط مداخله‌گر	راهبردها	پیامدها
تعریف اقتصادی‌سازی	نیاز به ارزآوری، کاهش درآمدهای نفتی	دیپلماسی اقتصادی نوظهور، موقعیت ژئوپلیتیک	ساختار اداری ناکارآمد، ضعف هماهنگی	توسعه تجارت، جذب سرمایه‌گذاری، تعامل اقتصادی	دسترسی به بازارهای جهانی، ارتقاء برند ملی
موانع اقتصادی‌سازی	ناهماهنگی نهادی، بوروکراسی پیچیده	نیبود سیاست‌گذاری یکپارچه	تحریم، نهادهای موازی، قانون‌گذاری متناقض	اصلاح ساختار تصمیم‌گیری، ایجاد نهاد هماهنگ	شفافیت، تسهیل تعاملات خارجی
نقش تحریم‌ها	فشار اقتصادی، انسداد مسیرهای مالی	وابستگی به درآمد نفت، ضعف تکنولوژیک	انزوای سیاسی، محدودیت سوئیفت، تحریم مالی	جایگزینی سیستم‌های مالی، ارتباط با شرق	افزایش خودکفایی، کاهش وابستگی غرب
روابط با همسایگان منطقه‌ای	موقعیت جغرافیایی، نیاز به بازارهای منطقه‌ای	مشترکات فرهنگی، مذهبی و زبانی	بی‌ثباتی مرزها، رقابت منطقه‌ای	تجارت مرزی، دیپلماسی همسایگی	افزایش صادرات منطقه‌ای، اتحاد اقتصادی
اصلاحات ساختاری	ناکارآمدی ساختارهای موجود	گسترش نقش وزارت خارجه در اقتصاد	موازی‌کاری نهادی، مداخله نهادی غیرمرتبط	آموزش دیپلمات‌های اقتصادی، افزایش رایزنی	چابک‌سازی دیپلماسی، مدیریت منسجم اقتصادی

افزایش ظرفیت راهبردی، تجربه‌های بومی‌شده	الگوبرداری از چین، هند، ترکیه	تفاوت فرهنگی، ساختار سیاسی متفاوت	زمینه تطبیق سیاست‌ها با بوم ایران	موفقیت مدل‌های شرقی در توسعه اقتصادی	الگوهای موفق
تاب‌آوری ملی، کاهش آسیب‌پذیری استراتژیک	تنوع‌بخشی منابع درآمدی، افزایش قدرت نرم	تحریم انرژی، جنگ اقتصادی	اقتصاد سیاسی منطقه، تهدیدات ژئوپلیتیک	شکندگی امنیت اقتصادی	تأثیر بر امنیت ملی

۲-۳. مرحله دوم: تعمیق و پالایش یافته‌ها در پنل خبرگان

تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های عمیق با خبرگان اجرایی (مرحله اول)، شالوده اصلی مدل مفهومی این پژوهش را بنا نهاد و ابعاد، موانع و راهبردهای کلیدی اقتصادی‌سازی سیاست خارجی را از منظر بازیگران درون‌سیستمی آشکار ساخت. یافته‌های این مرحله به درک جامعی از آنچه در میدان عمل رخ می‌دهد منجر شد. در مرحله دوم، ارائه این یافته‌ها در پنل خبرگان، فرصتی برای تعمیق این تحلیل و حرکت از شناسایی متغیرها به سمت تبیین روابط علت و معلولی پیچیده‌تر میان آن‌ها فراهم آورد. در ادامه، یافته‌های تلفیقی این دو مرحله ارائه می‌شود:

۱. لایه‌بندی موانع: از چالش‌های بوروکراتیک تا ریشه‌های ساختاری

در مرحله اول، مشارکت‌کنندگان با صراحت و دقت، موانع ملموس و روزمره‌ای همچون ساختار بوروکراتیک ناکارآمد، ضعف هماهنگی بین‌نهادی و پیچیدگی‌های ناشی از تحریم را به عنوان چالش‌های اصلی معرفی کردند. این یافته‌ها، تصویری دقیق از موانع سطح اجرایی^۱ ارائه دادند. در پنل خبرگان، ضمن تأیید کامل اهمیت این موانع، بحث بر روی ریشه‌های پایداری آن‌ها متمرکز شد. اعضای پنل استدلال کردند که این چالش‌های اجرایی، خود معلول یک لایه عمیق‌تر از موانع در سطح کلان^۲ هستند. از دیدگاه ایشان، مشکل بنیادین، تعارض منافع ساختاری میان نهادهای تصمیم‌گیر و عدم وجود یک اراده سیاسی یکپارچه برای اولویت‌بخشی پایدار به توسعه اقتصادی است. به عبارت

^۱ Meso-level

^۲ Macro-level

دیگر، پنل خبرگان به یافته‌های اولیه عمق بخشید و نشان داد که ضعف هماهنگی، یک مشکل مدیریتی صرف نیست، بلکه بازتابی از یک تعارض ساختاری در سطوح بالاتر است.

۲. تحلیل چندوجهی تحریم‌ها: از راهبردهای بقا تا الزامات توسعه

مصاحبه‌های اولیه به درستی نشان دادند که تحریم‌ها، کنشگران دولتی را به سمت راهکارهایی مانند چرخش به شرق یا توسعه سازوکارهای مالی جایگزین سوق داده‌اند. این یافته، راهبردهای مقاوم‌سازی و بقای سیستم در شرایط فشار را به خوبی به تصویر می‌کشد.

در ادامه، بحث‌های پنل خبرگان این تحلیل را تکمیل کرد. نمایندگان بخش خصوصی تأکید کردند که این راهکارها، هرچند در کوتاه‌مدت ضروری هستند، اما نباید با فرصت‌های توسعه پایدار اشتباه گرفته شوند. آن‌ها استدلال کردند که این مسیرها هزینه‌های مبادله را بالا برده و توان رقابت‌پذیری اقتصاد ملی را در بلندمدت کاهش می‌دهند. بنابراین، با تلفیق این دو دیدگاه، مدل نهایی میانراهبردهای کوتاه‌مدت مقاوم‌سازی که از دل مصاحبه‌ها استخراج شد و الزامات بلندمدت توسعه که در پنل بر آن تأکید گردید، تمایز قائل می‌شود.

۳. اولویت‌بندی راهبردها: از فهرست اقدامات تا شناسایی پیش‌نیازهای کلیدی

مرحله اول پژوهش، فهرست جامعی از راهبردهای ضروری برای اصلاح را فراهم آورد؛ از ایجاد نهاد هماهنگ‌کننده گرفته تا تقویت رایزنان اقتصادی. این یافته‌ها نقشه راه اقدامات لازم را به وضوح ترسیم کردند.

در مرحله دوم، پنل خبرگان با اولویت‌بندی این راهبردها، به افزایش کارایی مدل کمک کرد. تحلیل ایشان نشان داد که برخی از این راهبردها، پیش‌نیاز تحقق سایر راهبردها هستند. برای مثال، اعضای پنل متفق‌القول بودند که موفقیت نهاد هماهنگ‌کننده (یک راهبرد اجرایی) کاملاً در گرو تحقق اراده سیاسی فرماندهی (یک پیش‌نیاز کلان) است. بنابراین، پنل به جای افزودن راهبردهای جدید، به مدل کمک کرد تا روابط منطقی و سلسله‌مراتبی میان راهبردهای موجود را بهتر نشان دهد و الزامات کلیدی را از اقدامات اجرایی تفکیک نماید.

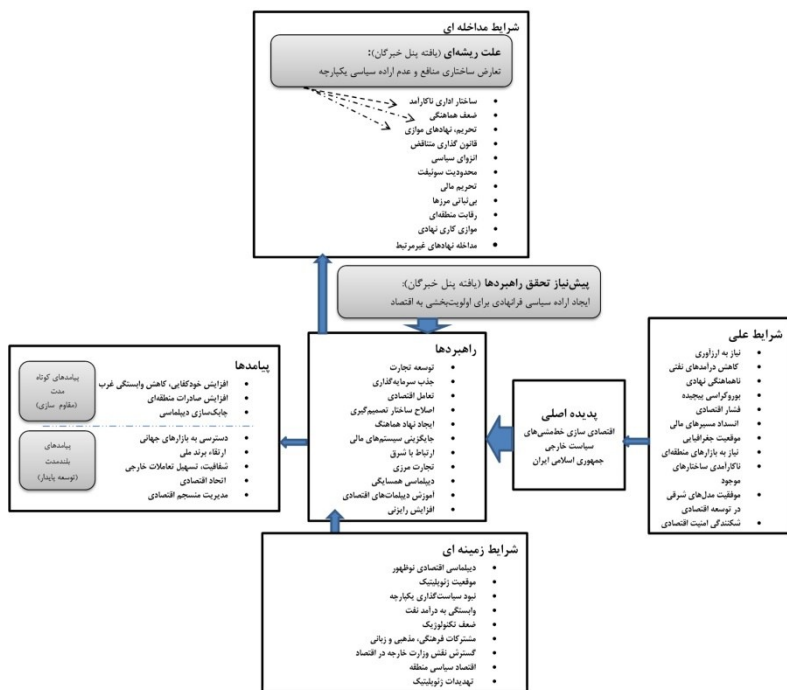
در مجموع، یافته‌های مرحله اول، اجزای سازنده مدل را فراهم آوردند و یافته‌های مرحله دوم، به درک معماری و نحوه چینش این اجزا در کنار یکدیگر کمک کردند. مدل نهایی پژوهش که در ادامه می‌آید، محصول این فرآیند تکمیلی و تکاملی است.

۳-۳. مدل نهایی پژوهش:

با توجه به جداول بالا، طبقه‌بندی هریک از مقوله‌های اصلی و شناسایی ابعاد مدل استاندارد نظریه داده‌بنیاد و همچنین یافته‌های پیل در زیر مدل نهایی پژوهش حاضر ارائه شده است:

شکل ۱. مدل نهایی پژوهش

نتیجه‌گیری

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مفهومی چندلایه، پیچیده و به‌غایت ژرف است که ابعاد گوناگونی را در خود جای داده و نمی‌توان آن را صرفاً در قالب تعاریف ساده یا تک‌بعدی همچون افزایش مبادلات تجاری، جذب سرمایه‌گذاری خارجی یا بهبود روابط دیپلماتیک خلاصه و محدود کرد. این سیاست، در واقع بازتابی از تاریخ، فرهنگ، ایدئولوژی سیاسی و تجربیات تاریخی کشوری است که همواره در تقاطع منافع منطقه‌ای و بین‌المللی قرار داشته است. سیاست خارجی ایران نه تنها در عرصه تعاملات دولتی و نهادهای رسمی بلکه در سطح افکار عمومی، گروه‌های ذی‌نفوذ و حتی در ذهنیت‌های اجتماعی نیز حضور و تأثیر پررنگی دارد و از این منظر، تجلی نوعی هویت ملی و بازتاب‌دهنده نگرانی‌ها،

آرمان‌ها و اولویت‌های راهبردی جمهوری اسلامی ایران است. در این میان، مفهومی به نام اقتصادی‌سازی سیاست خارجی به‌مثابه یک تحول بنیادین در چشم‌انداز فکری و رویکردی سیاستمداران، تحلیلگران و خبرگان سیاسی - اقتصادی کشور، جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است. این تغییر رویکرد، برآمده از درک ضرورت‌های نوین اداره کشور در جهان معاصر است. جهانی که در آن قدرت اقتصادی، ابزاری اساسی و گاه تعیین‌کننده در معادلات قدرت محسوب می‌شود و بسیاری از مناسبات سیاسی، امنیتی و حتی فرهنگی، بر بستر تحرکات اقتصادی شکل می‌گیرد. اقتصادی‌سازی، در نگاه بسیاری از صاحب‌نظران، تلاش برای بازتعریف ماهیت و روح سیاست خارجی ایران است، به‌گونه‌ای که سیاست خارجی از قالب صرفاً ارزشی، آرمانی یا ایدئولوژیک فاصله گرفته و به سوی نگاهی کارکردی، منفعت‌محور و توسعه‌گرا سوق پیدا کند.

در همین راستا، یافته‌های پژوهش حاضر که بر مبنای یک فرآیند کیفی دومرحله‌ای (مصاحبه با نخبگان اجرایی و اعتبارسنجی توسط پنل خبرگان) به دست آمده‌اند، به وضوح نشان می‌دهند که اقتصادی‌سازی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، بیش از آنکه یک چالش فنی یا مدیریتی باشد، یک مسئله سیاسی-ساختاری است. مدل مفهومی نهایی که حاصل تلفیق دیدگاه‌های درون‌سیستمی و برون‌سیستمی است، استدلال می‌کند که موانع آشکاری همچون بوروکراسی ناکارآمد، ضعف هماهنگی نهادی و آسیب‌پذیری در برابر تحریم‌ها، در واقع عوارض یک علت ریشه‌ای و عمیق‌تر هستند: تعارض ساختاری میان منطق اقتصادی و منطق سیاسی-امنیتی که از عدم وجود یک اراده سیاسی یکپارچه برای اولویت‌بخشی به توسعه پایدار نشأت می‌گیرد.

در پاسخ به این پرسش کلیدی که چرا با وجود دهه‌ها آگاهی از ضرورت اصلاحات، پیشرفت معناداری حاصل نشده است، این پژوهش نشان می‌دهد که مشکل اصلی، فقدان الگو یا راهکار نیست، بلکه نبود پیش‌نیازهای تحقق این راهکارهاست. نوآوری اصلی این پژوهش، نه در ارائه فهرستی جدید از اقدامات، بلکه در شناسایی و برجسته‌سازی این الزامات کلیدی و ارائه یک مدل مشروط برای گذار است. این مدل تأکید می‌کند که موفقیت هرگونه اصلاحات اجرایی در سطح وزارتخانه‌ها و نهادهای دولتی، مستقیماً در گرو ایجاد اجماع و اراده سیاسی در سطوح کلان حاکمیت برای حل تعارضات منافع نهادی است. بر این اساس، اقتصادی‌سازی سیاست خارجی ایران نه یک انتخاب، بلکه یک الزام استراتژیک برای حکمرانی در دنیای جدید است. تحقق این تحول بزرگ نیازمند یک تغییر پارادایم از مدیریت بحران به استراتژی توسعه است. این گذار مستلزم تغییر نگرش‌ها، اصلاح ساختارهای نهادی در سطح کلان،

سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی متخصص و گسترش تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی است. بدون توجه به این الزامات چندلایه، هرگونه تلاش برای حرکت به سوی دیپلماسی اقتصادی، با خطر ناکامی و هدررفت منابع همراه خواهد بود.

References

- Bagheri Dolatabadi, A., & Maleki Far, M. (2019). The role and position of foreign policy in Japan's economic development (1945-1995). *Global Politics Quarterly*, 8(1), 63–96. [In Persian]
- Bahramipour, F., & Karami, K. (2025). A structural analysis of the obstacles to economic-oriented foreign policy in the Islamic Republic of Iran. *International Relations Research*, 15(2), 7–36. <https://doi.org/10.22034/irr.2025.541524.2752> [In Persian]
- Barkhordari, Y., Kiakojouri, K., & Bayat, M. (2021). Iran's foreign policy and economic development: An analytical review. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 12(33), 193–216. <https://doi.org/10.22034/irfa.2021.145368>
- Bayne, N., & Woolcock, S. (2022). *The new economic diplomacy: Decision-making and negotiation in international economic relations* (4th ed.). Routledge.
- Blackwill, R. D., & Harris, J. M. (2016). *War by other means: Geoeconomics and statecraft*. Harvard University Press.
- Dehghani Firouzabadi, S. J., & Fathollah-Nejad, A. (2022). Geoeconomic opportunities and challenges of the Islamic Republic of Iran in the Shanghai Cooperation Organization. *Strategic Studies Quarterly*, 25(2), 7–38. [In Persian]
- Ehteshami, A., & Zweiri, M. (2007). *Iran and the rise of its neoconservatives: The politics of Tehran's silent revolution*. I.B. Tauris.
- Eslamian, M., & Habibi, R. (2020). Political economy in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran; Emphasizing the foreign policy of the developmental government. *International Quarterly of Foreign Relations*, 12(2), 337–365.
- Hafeznia, M. R., Ghorbani, M., & Karami, A. (2020). The impact of international sanctions on Iran's economy: A synthetic control method approach. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 78, 253–260.
- Katzman, K. (2021). *Iran sanctions*. Congressional Research Service.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2011). *Power and interdependence* (4th ed.). Pearson.
- Khan, M. S., & Ahmed, R. (2023). The interplay between economic growth and foreign policy in developing countries. *Global Governance Review*, 8(2), 112–130.
- Kutlay, M., & Öniş, Z. (2021). Understanding oscillations in Turkish foreign policy: Pathways to unusual middle power activism. *Third World Quarterly*, 42(12), 3051–3069.
- Mohammadi, M., Razavi, M. H., & Kalateh Seifari, M. (2024). Designing a model of Iranian international women's sport diplomacy. *Place Branding and Public Diplomacy*, 20(4), 431–450. <https://doi.org/10.1057/s41254-024-00336-7>

- Nasr, V. (2025). *Iran's grand strategy: A political history*. Princeton University Press.
- Okano-Heijmans, M. (2013). *Economic diplomacy: Japan and the balance of national interests*. Clingendael Institute Working Paper.
- Pourahmadi, H., & Asadi, B. (2024). Global political economy and the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. *Journal of Global Relations*, 1(2), 1-41. <https://doi.org/10.22054/jrgr.2024.75690.1055> [In Persian]
- Saner, R., & Yiu, L. (2018). *International economic diplomacy: Mutations in post-modern times*. Netherlands Institute of International Relations.
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Sage publications.
- Zabihi, R., & Dehghani Firouzabadi, S. J. (2025). Pathology of Iran's economic diplomacy policymaking; Obstacles and solutions. *Biannual Journal of Diplomatic Culture Studies*, 4(1), Article e224017. [In Persian]
- Zandi, A., & Sajjadi, H. (2021). Economic power and foreign policy dynamics of Iran. *Iranian Economic Review*, 25(1), 88–104.
- Zhao, S. (2021). China's Belt and Road Initiative and economic diplomacy in Eurasia. *Eurasian Geography and Economics*, 62(1), 1–23.